

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Wat als?

Gijsbers, V.A.

Citation

Gijsbers, V. A. (2019). Wat als? *Wijsgerig Perspectief*, 2019(1). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3243064>

Version: Accepted Manuscript

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3243064>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Wat als?

Wij leven in een wereld die heel goed anders had kunnen zijn. Als ik één bijdehante opmerking op een datingsite niet gemaakt had, had ik mijn vrouw nooit ontmoet; als een paar honderd mensen in Florida anders gestemd hadden, had Gore gewonnen van Bush; als een grote komeet een net iets anders baan had gehad, dan waren de dinosaurussen nooit of pas veel later uitgestorven. Wat dan? Hou zou de wereld eruit hebben gezien als een van deze andere afslagen was genomen?

Dat is het soort vragen dat Jeroen Hopster, die aan de Universiteit Utrecht onderzoek doet naar evolutionaire ethiek, in *De andere afslag* in ere wil herstellen. Het doel van het boek is om de lezer ervan te overtuigen dat *wat als*-vragen niet slechts voer zijn voor zinloze speculatie, maar dat ze op een serieuze manier overdacht kunnen worden. Daarnaast wil Hopster aantonen dat het van *belang* is om dit te doen; wie zich bewust is van alle afslagen die de wereld ook had kunnen nemen, maar niet nam, die zal op een andere en diepere manier naar de werkelijkheid kijken.

Met deze doelen in het achterhoofd pakt Hopster in de drie – grotendeels onafhankelijke – delen van het boek drie verschillende gebieden aan waarop we *wat als*-vragen kunnen stellen: het individuele leven, de menselijke geschiedenis en de evolutionaire geschiedenis van het leven. Het eerste deel stelt wat teleur, maar gelukkig vallen de andere twee delen een stuk beter uit.

In het deel over het individuele leven bespreekt Hopster een aantal manieren om aan te kijken tegen onze levensloop en wat daarin wel en niet mogelijk was. Daarbij gaat hij helaas snel voorbij aan een aantal van de meest prangende kwesties. Hier is een vraag die Hopster opwerpt: was het mogelijk voor Hitler om de superioriteit van het Joodse ras te verkondigen? Als we vrijheid radicaal opvatten, dan is het antwoord bevestigend. Het lag immers zonder meer in zijn macht om woorden van die strekking te spreken. Maar we zouden ook kunnen denken dat het antwoord ontkennend is: het lag simpelweg niet in zijn aard om zo iets te doen. Kon hij het nu of kon hij het niet? Als we willen begrijpen wat in het leven wel en niet mogelijk is, moeten we duidelijk maken of onze vrijheid radicaal of beperkt is.

Hopster blijft hier frustrerend vaag over. Hij vertelt ons dat Hitler wel de *handelingsmogelijkheid* had om de superioriteit van het Joodse ras te prediken, maar dat deze mogelijkheid *historisch niet realistisch* was. Zijn er dan twee soorten mogelijkheden? Hoe verhouden die zich tot elkaar? We komen het niet te weten. Even later stelt Hopster dat er duidelijke determinanten van ons gedrag zijn, wat suggereert dat vrijheid beperkt is; maar meteen zegt hij er achteraan dat de existentialisten – die juist de radicale vrijheid bepleitten – ook een goed punt hadden. Over hoe die twee visies met elkaar verenigd kunnen worden, blijft de lezer in het ongewisse. Zo zijn er meer thema's in dit eerste deel van het boek waarbij ik snakte naar een diepere en meer consistente uitwerking.

Veel interessanter wordt het boek zodra we de overstap naar het tweede deel maken, over *what if*-geschiedenis. Hopster bespreekt de valkuilen van deze vorm van geschiedenis schrijven, maar breekt ook een lans voor het nut en zelfs de noodzaak ervan. Uiterst behulpzaam is het onderscheid dat hij maakt tussen twee soorten *what if*-vragen: vragen waarbij we een bijna niet weg te denken gebeurtenis toch wegdenken om te kijken hoeveel causale impact deze gehad heeft (hadden de VS kunnen industrialiseren als er geen spoorwegen waren geweest?); en vragen waarbij we juist geïnteresseerd zijn in mogelijkheden die zich bijna hadden voltrokken (hoe was de Cuba-crisis afgelopen als de Russische onderzeeërs tot de aanval waren overgegaan?). Overtuigend is ook het hierop aansluitende argument dat *alle* geschiedschrijving zich met *what if*-vragen moet bezig houden, omdat dat noodzakelijk is voor het leggen van causale verbanden. Hopster maakt duidelijk

dat we niet kunnen volstaan met beschrijven “*wie es eigentlich gewesen,*” zoals Ranke ooit suggereerde.

In het derde deel van het boek wordt de tijdschaal nogmaals vergroot en wordt de evolutie van het leven besproken. Daarbij staat de spanning centraal tussen contingentie en convergentie. Aan de ene kant hangt de evolutionaire geschiedenis van het toeval aan elkaar (contingentie); aan de andere kant zien we dat langs verschillende wegen vaak min of meer hetzelfde eindresultaat wordt bereikt, zoals bij de onafhankelijke evolutie van het oog bij verschillende diergroepen (convergentie). Met een rijke hoeveelheid voorbeelden maakt Hopster deze ideeën niet alleen glashelder, maar betoogt hij ook overtuigend dat de waarheid ergens in het midden gezocht moet worden. Een mooi voorbeeld van hoe wetenschap gepopulariseerd kan worden zonder in simplisme te vervallen.

De ongelijke kwaliteit van de delen maakt het ietwat lastig een samenvattend oordeel over *De andere afslag* te geven, maar de reflecties over *what if*-geschiedenis en over de contingentie van aardse levensvormen zijn het lezen zeker waard. Hopster schrijft consistent goed en verlevendigt zijn tekst met een wijde schakering aan voorbeelden en citaten. Elke lezer zal iets in het boek vinden dat hem of haar aan het denken zet.

Uiteindelijk wil Hopster ons ervan overtuigen dat wanneer we begrijpen dat ons leven er ook heel anders uit had kunnen zien, we de waarde van wat we hebben nog indringender kunnen ervaren. Ik vind dat moeilijk navoelen: het feit dat de verwekking van een kind een uiterst chaotisch kansproces is, lijkt me volkomen irrelevant voor hoe waardevol mijn kinderen voor mij zijn. Had ik minder dankbaar voor hen moeten zijn als hun bestaan sinds het begin der tijden was voorbestemd? Maar bewustzijn van de mogelijkheden die onze werkelijkheid omringen, dat is ontegenzeggelijk essentieel om te begrijpen wie wij zijn. Het is goed dat Hopster ons een stap richting die zelfkennis helpt.